

Макаренко А.С.

*Національний університет «Одеська
юридична академія», к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права*

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Дискусії з приводу доцільності запровадження кримінальних проступків втрачають свою особливу актуальність з огляду взятого законодавчого курсу. Питання постає лише у розробленні та реалізації ефективного механізму впровадження інституту кримінальних проступків у національне законодавство, а саме у визначенні єдиного та обґрунтованого підходу до правової природи кримінального проступку, класифікації кримінально-караних діянь (кримінальних правопорушень) та раціоналізації заходів кримінально-правового реагування за вчинення кримінальних проступків зокрема та визначених видів кримінальних правопорушень у цілому.

У 2006 р. В. Навроцький запропонував: перелік кримінальних проступків сформувати за рахунок діянь, які зараз віднесені до категорії злочинів невеликої тяжкості (але за які не передбачене позбавлення волі), ряду інших злочинів, а також тих адміністративних правопорушень, за які може бути застосовано арешт; Особливу частину КК України поділити на дві структурні одиниці («книги»): одну присвятити злочинам, другу — кримінальним проступкам; у Загальній частині КК України виділити особливості, що впливають з виокремлення кримінальних проступків; щодо останніх застосовувати спрощену процедуру розслідування, примирну процедуру та угоду про визнання вини тощо [1].

На думку П. Л. Фріса, словосполучення «кримінальний проступок» є недоречним і використовує термін «кримінальна провина» [2, с. 42]. Він вважає, що під кримінальною провиною слід розуміти «суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене фізичною або юридичною особою, а також організаційним утворенням, що не має статусу юридичної

особи, але наділене правом діяти від свого імені, за яке цим Кодексом передбачена відповідальність [2, с. 48].

З урахуванням тексту Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні кримінальними правопорушеннями визнаються: а) злочини – діяння, вчинення яких становить найвищу й високу за ступенем небезпеку для особи, суспільства або держави. Одним з видів покарання за їх учинення має бути позбавлення волі, у тому числі й довічне. Учinenня злочинів матиме наслідком судимість особи; б) кримінальні проступки – діяння, вчинення яких має низьку за ступенем небезпеку для осіб, суспільства або держави. Їх учinenня не матиме наслідком позбавлення волі й судимості особи. За вчинення кримінальних проступків можна передбачити відповідальність і юридичної особи.

Підходи до визначення поняття кримінального проступку, а також встановлення їх переліку, викладені у законопроекті В. Д. Швеця та законопроекті, внесеному групою народних депутатів України (В. М. Стретовичем, С. П. Головатим, Д. М. Притикою), суттєво різняться. Так, згідно із законопроектом, внесеним групою народних депутатів України, кримінальний проступок – це діяння, за яке передбачено покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке, покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому автори даного законопроекту не визначили критеріїв розмежування проступку зі злочином. У проекті цих авторів відсутня стаття про класифікацію злочинів.

За законопроектом В. Д. Швеця, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальними правопорушеннями є злочини та кримінальні проступки. Злочином є передбачене Книгою 1 («Про злочини») Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Кримінальним проступком є передбачене Книгою 2

(«Про проступки») Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку. Однак класифікація злочинів у цьому проекті залишається незмінною.

У цьому зв'язку Н. А. Мірошниченко відзначає, що проблема кримінального проступку, вирішувана у рамках кримінального законодавства, тісно пов'язана з поняттям злочину, класифікацією злочинів та іншими інститутами кримінального права, тому й ці норми повинні зазнати певні зміни [3, с. 552].

Дійсно, у кримінальному законодавстві пострадянської традиції відсутній поділ кримінальних правопорушень на злочини і проступки, але самі злочини, поділяються, як правило, на чотири категорії. Є і приклад Молдови, у КК якої виділяється навіть п'ять категорій злочинів: 1) незначні; 2) середньої тяжкості; 3) тяжкі; 4) особливо тяжкі; 5) надзвичайно тяжкі [4].

В інших європейських країнах – інший підхід, за якого, крім злочинів, виділяються також:

- кримінальні проступки (Австрія, Нідерланди, Іспанія, Італія, Сан-Марино, Румунія, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Польща, ФРН та ін., у Норвегії – незначні злочини, в Албанії – порушення), чи

- і проступки, і порушення (Бельгія, Франція, Швейцарія).

При цьому самі злочини:

а) взагалі не діляться на категорії (наприклад, Австрія, ФРН, Нідерланди, Норвегія та ін.) або

б) діляться тільки на дві категорії. Наприклад, в Естонії виділяються злочини I та II ступеня, в Польщі та Іспанії – тяжкі та менш тяжкі злочини;

в) діляться на три категорії (у Латвії, крім проступків, виділяються, менш тяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини).

Як правило, формальним критерієм для розмежування різних категорій злочинів, а також проступків і порушень є вид і міра покарання [4].

У ст. 12 КК України залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на чотири категорії. З одного боку, критерієм кате-

горизації злочинів виступає, як уже було відзначено, характер та ступінь суспільно небезпеки (тяжкість) злочинів (матеріальний критерій), а з іншого – вид та розмір найбільш суворого покарання, тобто типова санкція (формальний критерій). Таким чином, категоризація злочинів проводиться за змішаним принципом.

Закріплення кримінальним законом класифікації (категоризації) злочинів має фундаментальне значення для всієї системи кримінального законодавства. А тому з введенням інституту кримінального проступку, звичайно, така категоризація злочинів повинна бути переосмислена.

Певний дисонанс в побудові класифікації злочинів вніс Закон від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності». Якщо раніше типова санкція визначалась відповідно до можливих строків позбавлення волі, то тепер у типових санкціях, поряд із позбавленням волі, вказується штраф як альтернативний основний вид покарання [5, с. 48]. Законодавець у типовій санкції об'єднав найбільш суворий вид покарання (позбавлення волі) із найменш суворим видом покарання (штрафом), котрий в системі покарань знаходиться на першому місці. Типова санкція втратила своє значення, вона вже не може відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину [5, с. 48].

Класифікація злочинів, закріплена у ст. 12 КК України, піддається критиці у наукових колах з багатьох причин [6]. З веденням кримінального проступку така проблема вимагає особливо виваженого підходу при внесенні відповідних змін. Тим більше, хоча презюмується, що санкції статей повинні ув'язуватися з категоризацією злочинів, не всі санкції Особливої частини КК України приведені у таку відповідність.

Досліджуючи загальні та спеціальні питання впровадження категорії проступку у кримінальне законодавство України, М. М. Дмитрук пропонує кримінальне правопорушення за тяжкістю поділяти на кримінальні проступки, злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини. Склад кримінального правопорушен-

ня розглядає як єдину підставу кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку та злочину. Доводить, що кримінальні проступки не повинні тягти судимість [7, с. 11].

Ми притримуємося позиції, що поряд з введенням категорії проступку до кримінального законодавства, необхідним є зберегти поділ злочинів на чотири категорії (злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), однак караність кожного зі з них повинна бути змінена. В основу такої системи кримінальних правопорушень буде покладена правова природа кожного з діянь, що ґрунтуватиметься на суспільній небезпечності та мірі караності відповідно.

Н. А. Мирошниченко пропонує внести зміни до ст. ст. 11 та 12 КК України, а саме, в ст. 11 КК визначити види кримінальних правопорушень (злочин та кримінальний проступок). В ст. 11-1 КК визначити кримінальний проступок як «діяння, що має понижений ступінь суспільної небезпеки, за яке може бути призначено покарання, не пов'язане з позбавленням і обмеженням волі (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт), і яке не тягне за собою судимість. А ч. 2 ст. 12 викласти у наступній редакції: «Злочином невеликої тяжкості є діяння, що має невелику ступінь суспільної небезпеки, за яке може бути призначено покарання у виді обмеження або позбавлення волі до двох років» [5, с. 49]. Ми розділяємо позицію даного автора в тому, що кримінальний проступок не повинен тягти призначення покарання у виді обмеження або позбавлення волі. Обґрунтування доцільності призначення тих або інших можливих мір кримінального-правового впливу, що повинні мати місце за вчинення окремого кримінального правопорушення, у т. ч. і кримінального проступку, стане об'єктом нашого подальшого розгляду.

Дослідивши позиції вчених та законодавчу базу деяких країн, можемо зробити висновок, що кримінальний проступок виступає різновидом кримінального правопорушення і є незлочинним кримінально-караним діянням. Критеріями відмежування проступку від злочину повинні бути: 1) ступінь суспільної небезпечності; 2)

вид та розмір міри кримінального впливу (вид та розмір кримінально-правових наслідків).

1. *Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи // Інтернет-видання «Юриспруденція он-лайн» // <http://www.lawyer.org.ua>*
2. *Фріс П. Л. Злочин і кримінальна провина: проблеми нормативного закріплення / П. Л. Фріс // Право України. – 2011. - № 9. – С. 42-49.*
3. *Мирошниченко Н. А. Уголовные правонарушения и малозначительность деяния / Н. А. Мирошниченко // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 65. – О., 2012. – С. 549 – 553.*
4. *Хавронюк Н. Реформа уголовных правонарушений: обоснование и проблемы [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Khavronyuk_reform_of_crimes.pdf*
5. *Мирошниченко Н. Кримінальний проступок та класифікація злочинів / Н. Мирошниченко // Юридичний вісник. – 2012. - № 2. – С. 47 – 49.*
6. *Яценко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації / А. М. Яценко // Юридична наука. - № 1(1). – 2011. – С. 139 – 144.*
7. *Дмитрук М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М. М. Дмитрук. – Одеса, 2012. – 20 с.*